

RIZOMINIAI DELEUZE'O DAUGIALYPUMŲ KONTEKSTAI

Intensyvumai ir tėkmės: Gilles'io Deleuze'o filosofija šiuolaikinio meno ir politikos kontekste: straipsnių rinkinys / sud. Audronė Žukauskaitė. Autoriai: Nerijus Milerius, Agnė Kulbytė, Asta Pakarklytė, Kasparas Pocius, Nicholas Thoburn, Stephen Zepke, Renata Šukaitytė, Audronė Žukauskaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011. 288 p. ISBN 978-9955-868-41-5

Jau kuris laikas menas ir politika neišvengia susitikimų Gilles'io Deleuze'o filosofinėje konsistencijos plokštumoje. Rizominiai daugialypumai intensyviai sąveikauja su artimomis teritorijomis, persidengia įvairiakryptėse, kintančiose minties trajektorijose. Šias sąveikas mėginta užfiksuoti 2011 metais pasirodžiusiame straipsnių rinkinyje *Intensyvumai ir tėkmės: Gilles'io Deleuze'o filosofija šiuolaikinio meno ir politikos kontekste*. Jau knygos pratarinėje sudarytoja Audronė Žukauskaitė išskleidžia keletą bendrų probleminių Deleuze'o filosofijos aspektų – pradedant komplikuoju santykiu su klasikine filosofija, empirizmo priešpriešinimu abstrakcijoms, baigiant Deleuze'o teorijos ir politikos jungčių apmąstymu – „kai kurie Deleuze'o tyrinėtojai teigia, jog paties Deleuze'o tekstuose nėra nei vienos tiesioginės užuominos apie politiką ir tik knygos, parašytos kartu su Guattari, pelnė Deleuze'ui politinio filosofo šlovę“ (p. 10). Čia pat pateikiami šį teiginį kvestionuojantys argumentai, užklausiama politikos nagrinėjimui įprastai pasitelkiamų sąvokų prieiga. Žvilgsnis nukreipiamas ne tik į tai, kas jau yra, bet ir į tapimo proceso atveriamą kūrybos galimybę.

Ši mintis išsamiai išskleidžiama pirmajame knygos skyriuje „Deleuze'as ir menas“, kuris prasideda Nerijaus Mileriaus straipsniu apie antikinį „kinematografą“ ir Deleuze'o kino filosofijos projektą. Straipsnio autorius, atkreipdamas dėmesį į vieną iš probleminių taškų, tiria sudėtingą kino ir filosofijos susijungimo bei prasilenkimo judesių kartografiją. Sukurtoje diskusijos erdvėje sutinkamas ne tik Henri Bergsonas, bet ir Zenonas su Platonu. Milerius atkreipia dėmesį į tai, kad Deleuze'as stengiasi ne demarkuoti kiną nuo klasikinės filosofijos, bet parodyti, kaip per judėjimo interpretacijos momentą atsiranda pats kino fenomenas. Atsigręždamas į filosofijos praeitį, „Deleuze'as kontekstualizuoja kiną ir tarytum įrašo jį į filosofijos istoriją“ (p. 15). Kinas matomas nebe periferinėje filosofijos srityje, bet kaip autonomiškas mąstymo būdas, kuriame randama filosofija. Svarbu pabrėžti, kad pasirinkus tokį žiūros tašką filosofija nėra subordinuojama kinui, atsisakoma bet kokio hierarchinio vertinimo. Rizominiai ryšiai veikia horizontalioje plokštumoje, kurioje Milerius išskiria specifinę problemą, judėjimo klausimą, tampantį šio teksto ašimi. Atsigręždamas į Bergsono kino kritiką, jis pristato tai

kaip vieną iš galimų kino savivokos formų; tokiu būdu ir „ikikinematografinė“ filosofija, numanomi kritikai Zenonas ir Platonas, padeda vaizdiniui įgyvendinti savirefleksijos judesį. Išskirdamas tam tikras kino ir filosofijos fazes, straipsnio autorius apmąsto Bergsono prasilenkimo su kinu atvejį: „viena iš priežasčių, kodėl Bergsonas prasilenkia su kinu, yra ta, jog tuo laikotarpiu, kai Bergsonas kritikuoja kiną, šis tėra pradinėje savo vystymosi fazėje, vadinasi, būvyje, kuriame pati kino specifika vis dar yra pasislėpusi“ (p. 18). Tačiau, kaip teigia autorius, tai nėra vienintelė šio prasilenkimo priežastis; kitos priežastys konstituoja pačią Bergsono filosofijai būdingą teorinių įrankių naudojimą. Atsiremdamas į Bergsono koncepcijoje susitinkančius taškus – kiną ir judėjimą, keliančius realumo, iliuziškumo klausimą, – Milerius analizuoja antikinio „kinematografo“ galimybę.

Užčiuopiama judėjimo klausimo svarba atveda prie teiginio, kad nesutarimai dėl judėjimo suvokimo leido atskirti dvi ikisokratikų teritorijas. Zenoniškas judėjimo realumo neigimas iliustruojamas „strėlės“ aporija, tik čia Milerius strėlę pakeičia Eadweardo Muybridge'o „šiuoliuojančiu žirgu“ ir tokiu būdu gauna „kritišką kinematografinio judėjimo diagnozę, identišką bergsoniškajai“ (p. 20). Šiuo perkeitimu straipsnio autorius parodo zenoniškos ir parmenidiškos judėjimo kritikos nepagrįstumą, kurį patvirtina pats kino egzistavimo faktas.

Antruoju šaltiniu pasirenkama Platono olos metafora, fiksuojamas jos struktūrinis panašumas su kino projekcijos mechanizmu. Platoniškas žvilgsnis, nukreiptas į kiną, vertina pastarąjį kaip regimybę, kaip pavojingą ir žavinčią iliuziją. Galiausiai Milerius pateikia glaustą lyginamąjį vertinimą, kuriame sugretina Platono ir Zenono argumentaciją,

išryškina kino iliuziškumo interpretacinę nuostatą kaip vyraujančią skirtinguose kontekstuose. Interpretacinio tinklo tęstinumas pagrindžiamas Jeano-Louis Baudry koncepcija, į kurią, būdama savotiško trikampio elementu, kartu su kinu ir pasąmone patenka ir Platono olos metafora. Baudry teorijoje dirbtiniam kinematografiniam subjektui tapus interpretaciniu taikiniu, antikinis „kinematografas“ integruojamas į psichinę sanklodą. Po šios transformacijos apibendrinimo įvedamas delioziškasis diskursas, keliantis klausimą apie kino išsilaisvinimą iš interpretacinio schemiškumo. Į Muybridge'o šiuoliuojantį žirgą žvelgiant iš Deleuze'o žiūros taško, judėjimas suvokiamas kaip „konstituojamas ne idealios sintezės, o juslinės analizės būdu“ (p. 29). Antikinio „kinematografo“ ir šiuolaikinio kino jungtys apibendrinamos akcentuojant „kinematografo“ išplėtimo judesį, atitinkantį atliktą Baudry.

Išsamia Mileriaus antikinio „kinematografo“ analizę keičia Deleuze'o taikytų kino analizės konceptų aptarimas, kurį atlieka Renata Šukaitytė. Straipsnio autorė apibendrina Deleuze'o filosofijos vietą šiuolaikiniame akademiniam lauke bei filosofo atžvilgiu nukreiptą tuometinės prancūzų akademinės bendruomenės vertinimą, atkreipia dėmesį į susiklosčiusio problemiško priežastis: „nomadišką“ minties dėstymą, kritiškumą respektabilių kino teoretikų idėjų atžvilgiu. „Deleuze'o veikalai neretai interpretuojami kaip intelektualus „išpuolis“ prieš „didžiąsias teorijas“, ypač Ferdinando de Saussure'o, Sigmundo Freudo ir Jacques'o Lacano pamatinius postulatus“ (p. 37). Kaip ir Mileriaus straipsnyje, pabrėžiama Deleuze'o filosofijai būdingo judėjimo konceptualizavimo svarba, kuri šiuo atveju susiejama su semiotikos kritika. Išskleidžiamos delioziškų konceptų

sampratos: „ženklas filosofui – tarsi „gyvenimo simptomas“, susiformuojantis dėl egzistuojančių vitališkų ryšių tarp ženklių, gyvenimo ir įvykių“ (p. 38), aptariama laiko ir judesio dėmenų sąveika, nenutolstama nuo bergsoniškos vaizdinio sampratos refleksijos ir jos ryšio su platonišku vaizdo supratimu apmąstymo. Apibendrinusi Deleuze'o kino filosofijos jungiamas sritis, autorė teigia, jog Deleuze'ą vis dėlto labiausiai domino ontologinės ir gnoseologinės problemos. Pereidama prie vaizdinio-judėjimo ir vaizdinio-laiko koncepcijų analizės, Šukaitytė apibrėžia jų taikymo galimybių projekciją šiuolaikiniame kine, užsimena apie išskiriamą naują vaizdinių tipą „vaizdinys-laikas-judėjimas“. Taip sukuriama diskusijos erdvė klasikiniam laiko ir erdvės suvokimui, linijinės naratyvo logikos peržengimui permąstyti. Straipsnio autorė delioziškąjį prieigą pasitelkia Šarūno Barto filmų analizei, kurioje išskleidžiami filosofo ir režisieriaus vaizdinio sampratų artimumo aspektai.

Deleuze'o filosofijos ir meno susitikimai tęsiasi Agnės Kulbytės tekste apie Deleuze'o tapybos teoriją, kurią autorė apibūdina kaip bandymą mąstyti drauge su tapyba. Menas, kaip viena iš konsistencijos plotmių, yra produkuojanti galia, tad sukuriamos naujos reikšmės nurodo pačias tapybos ontologijos transformacijas. Straipsnio autorė ieško sąsajų tarp Deleuze'o ir fenomenologų pradėto tapybos teorizavimo, tačiau galiausiai lieka prie išvados, kad teoriškumo ir vizualumo santykis tebėra problemiškas. Į muzikos kontekstą Deleuze'o koncepcijas perkelia Asta Pakarklytė, kuri straipsnyje „Muzika kaip „kūnas be organų“ ir Deleuze'as kaip paranojinis „muzikologas“ kartu pristato ir kritišką vertinimą. Autorės pasirinkta dvilypė šios filosofijos taikymo strategija išsiskiria iš aptariamo straipsnių rinkinio kaip netikėtas

projektas. Kaip teigia Pakarklytė, tam tikri prieštaravimai skatina priskirti Deleuze'ą „paranojiniam poliui“, tad „D&G muzikos filosofijos ignoravimo faktas, kaip ir karčios kontradikcijos, aptinkamos tarp jų rašytinės teorijos ir gyvosios praktikos, primygtinai siūlo susimąstyti apie jų vertę, gylį, taiklumą ir patikimumą. Tad čia kyla griežtas klausimas – ar galima kliautis D&G muzikos filosofija?“ (p. 92). Po šio griežto klausimo pereinama prie antrojo knygos skyriaus, „Deleuze'as ir politika“, kuriame Kasparas Pocius rašo apie Deleuze'o ir Guattari politinę filosofiją bei joje išskleidžiamą geismo sampratą. Psichoanalizės ir geismo teritorijos kontūrai braižomi ir Audronės Žukauskaitės straipsnyje. Jame tiriamas Deleuze'o ir Guattari šizoanalizės projektas, socialinių investicijų tipai analizuojami Lietuvos kontekste. Tiek Pocius, tiek Žukauskaitė Deleuze'o filosofiją naudoja kaip kapitalizmo kritikos įrankį; Žukauskaitė pabrėžia Deleuze'o ir Guattari paralelę tarp geismo produkavimo ir socialinio produkavimo, dviejų analogiškai veikiančių struktūrų. Kartu polemizuojama su psichoanalitikais, straipsnio autorė Lacano geismo sampratai priešina Nietzsche's valios galiai koncepciją, kurią ir sugretina su Deleuze'o ir Guattari geismo mąstymu. Geismas ir produkavimas persidengia materialistinės psichiatrijos projekte, pasak Žukauskaitės, „priešingai nei psichoanalizė, kuri pripažįsta geismui „dvasinės ar psichinės realybės“ statusą, Deleuze'as ir Guattari postuluoja materialistinės psichiatrijos projektą, pagal kurį geismas sutapatinamas su materialiais asambliažais, politinėmis ir socialinėmis mašinomis. Geismas neturi jokios „dvasinės ar psichinės realybės“, kuri, kaip manoma, skirtųsi nuo materialios socialinio produkavimo realybės“ (p. 133). Autorė išskiria du skirtingus poliūs, paranojinį ir

šizofreninį, kuriuos pritaiko Lietuvos politinių įvykių analizei.

Kitame savo straipsnyje Žukauskaitė mėgina sukurti diskusiją tarp Deleuze'o ir Alaino Badiou filosofijų. Nenuolstant nuo politikos temos, analizuojamas filosofų ginčas dėl daugio / daugialypumo sąvokų. Autorė užčiuopia pagrindinį skirtingų teorinių pozicijų prieštarumą, daugialypumą ir Vienio antagonizmą. Badiou metafizinis Vienio mąstymas vertinamas kaip antitezė Deleuze'o tapsmo, imanencijos minčiai. Pasak straipsnio autorės, „Badiou perrašo Deleuze'o filosofiją savo sąvokomis, o vėliau padaro išvadą, kad Deleuze'o filosofija visuomet jau buvo klasikinė“ (p. 174). Šiuo polemisku klausimu baigiamas antrasis skyrius.

Trečiasis knygos skyrius – „Menas kaip politika“ – sintetina ir sujungia du pirmuosius. Straipsnio autorius Nicholas Thoburnas daugialypumą klausimą perkelia į anonimiškumo ir autorystės apmąstymo teritoriją. Kvestionuodamas įpročio atsisakymo galimybę, Thoburnas pateikia savitą anonimiškumo strategiją. Kaip vieną iš galimų anonimiškumo strategijų straipsnio autorius aprašo Michelio Foucault veiklą Kalėjimų informacijos grupėje, kurią vienijo tikslas kovoti prieš egzistuojančius galios mechanizmus. Thoburnas teigia individualumo ir kolektyviškumo perskyros eliminavimo galimybę, kurią taip pat numato Deleuze'o ir Guattari rašymo eksperimente: „jie išlaiko savuosius vardus „vien iš įpročio“, norėdami „pasiekti ne tokią ribą, kur nebesakoma „aš“, bet tokią ribą, kur visiškai nebesvarbu, ar sakoma „aš““ (p. 211).

Iš kitokios perspektyvos į meno kaip politikos lauką žvelgia Milerius, straipsnyje „Tarp Bastilijos ir Lenino paminklo. „Įpaminklintos“ atminties kritikos etiudai“ sujungdamas Lietuvos ir Prancūzijos kontekstus. Autorius

kalba apie Bastilijos užėmimą ir Lenino paminklo pašalinimą iš Lukiškių aikštės, įtraukia simbolinius įvykius nurodančių pradžių pradžios mitų koncepciją. Šios koncepcijos esmė aiškinama pasitelkiant Nietzsche's monumentaliosios istorijos idėją, o kaip iliustratyvus aptariamoms temoms pavyzdys pasirenkama prancūzų Marselietė: „Dabartinėje Marselietės versijoje nėra daugybės pradinių posmų, kuriuose Laisvė ir Lygybė siejama su Dievo tvarka ir valia. Pasaulėjant Prancūzijos valdžiai ir Dievo vardui dingus iš Marselietės eilių, Laisvė ir Lygybė pačios savaime įforminamos kaip nekvestionuojami fundamentalūs naujojo pasaulio pamatai, nepriklausantys nei nuo Dievo, nei nuo jokio kito visa apimančio principo ar dėsnio. Dabar Marselietė baigiama vaikų posmu, kuriame deklaruojamas vaikų pasiryžimas pasidalinti karstu su vyresniąja karta kovojant už laisvę. Ne Dievas, bet mirtį simbolizuojantis karstas tampa universaliu, visus sulyginančiu laisvės pagrindu ir lygybės (prieš mirtį) garantu“ (p. 219). Monumentaliosios istorijos simbolio prisitaikymą prie epochinių aplinkybių straipsnio autorius kitaip įvertina analizuodamas Bastilijos atvejį ir tam pasitelkdamas kitybės, pakartojimo, dieviškojo plano sąvokas. Delioziškoji žiūra čia veikia kaip užklausianti pradžių pradžios mitų efektyvumą, išryškina trumpalaikės ir ilgalaikės atminties koncepcijų skirtis, iškelia pirmosios nomadiškumo savybę, neišvengiama abiejų sampyna ir sąveika. Brėžiama paralelė tarp atminties mediumų, kuriais tampa įpaminklinto praeities naratyvo sunaikinimas Sergejaus Eisensteino filme „Spalis“ ir Deimanto Narkevičiaus filmas „Kartą XX amžiuje“, kuriame regima Lenino paminklo nukėlimo Lukiškių aikštėje įvykių serija.

Erdvės tuštumos permąstymo judesį keičia Pakarklytės straipsnis. Jis dar kartą sugrą-

žina į muzikos kontekstą, šįkart plėtojama kaip generatyvinės muzikos metakūrybinių kontūrų estetika. Generatyvumo paralelių autorė ieško literatūroje, kibernetiniame mene, urbanistikos, taikomojo meno kontekstuose. Daugiasluoksniškas žvilgsnis į meno teritorijas itin radikalius pavidalus įgyja Stepheno Zepke's straipsnyje „Menas ir sąsajos estetika: autonomija, jutimai ir biopolitika“. Straipsnio autorius kūrybą priešina neigimui, apokalipsei, cinizmui, teigia neišvengiamą politikos tapsmą estetinė problema bei sukuria dialogą tarp šiuolaikinės prancūzų ir italų filosofijos. Zepke pabrėžia pirmųjų (konkrečiai Deleuze'o ir Guattari) meno sampratos kanoniškumą, o postoperaistų neigimo gestą vertina kaip subordinuojantį kūrybą politiniam judesiui.

Komparatyvistinio gesto neatsisakantis Zepke's straipsnis, kaip ir kai kurie kiti aptarti

tekstai, sukuria dialogą tarp skirtingų filosofinių tradicijų. Deleuze'o minčiai sulaukiant vis daugiau susidomėjimo, besiplečiančio į įvairias akademines teritorijas, bendrų sąlyčio taškų paieškos tampa itin vertingos. Žinoma, atliekant tiriamąjį judesį neišvengiamai užčiuopiami ir konceptualiniai lūžiai, skirtumai, neatitikimai. Vienos filosofinės minties mąstymas pasitelkiant kitą reikalingas būtinam savirefleksijos įgyvendinimui, kuriame sąveikauja ir kiti intensyvumai: meno, politikos tėkmės, kurias šiame straipsnių rinkinyje bandyta užfiksuoti. Ar tekstai bus įdomūs skaitytojui daugiausia priklauso nuo skaitytojo interesų, kurių įvairovės galimybę suponuoja pasirinktos daugialypės, netikėtos ir sąveikaujančios tyrimų kryptys. Į šias kryptis visuomet įdomu žvelgti klausiančiu, ieškančiu žvilgsniu, kuriam visai nebūtinai atsakymo pažadas.

Agnė Alijauskaitė
Vilniaus universitetas